

KATEGORIE MYŠLENÍ A KATEGORIE JAZYKA*

Émile Benveniste

Jazyka, jímž hovoříme, využíváme nesčetně rozličnými způsoby, jejichž pouhý výčet by se vyrovnal soupisu všech činností, jímž se může věnovat lidský duch. Přes svou různost mají tato užití dvě společné charakteristiky. První je ta, že realita jazyka obecně a zpravidla zůstává nevědomou; s výjimkou lingvistického studia ve vlastním smyslu máme o úkonech, které při promluvě provádíme, jen chabé a prchavé vědomí. Druhý rys je ten, že ať jsou výkony myšlení jakkoli abstraktní či naopak specifické, vždy nacházejí výraz v jazyce. Všechno můžeme říct, a můžeme to říct tak, jak chceme. Odtud vychází obecně rozšířené a (jak tomu ve spojitosti s jazykem bývá vždy) nevědomé přesvědčení, že myšlení a mluvení jsou dvě bytostně odlišné činnosti, které se spočívají kvůli praktické potřebě komunikace, avšak každá o sobě má vlastní oblast a nezávislé možnosti, kdy možnosti jazyka spočívají ve zdrojích, nabízejících se duchu k tomu, co se nazývá vyjádření myšlenky. Tak zní problém, který tu před sebe souhrnně staví-

* Émile Benveniste: „Catégories de pensée et catégories de langue“, *Les Études philosophiques* 4, 1958; repr. in: *Problèmes de linguistique générale*, sv. I, Gallimard 1966, str. 63–74.

me, zvláště s cílem objasnit některé dvojznačnosti, jejichž příčinou je sama povaha jazyka.

Jazykem se bezpochyby promlouvá, je využíván k předání „toho, co chceme říci“. Avšak to, co tu nazýváme „to, co chceme říci“ anebo „to, co máme na mysli“ anebo „naše myšlenka“ anebo jakýmkoli jiným označením, je obsah myšlenky, o sobě obtížně definovatelný, pomineme-li vlastnosti intencionality či popis přes psychickou strukturu apod. Tento obsah obdrží formu, je-li vysloven, a jinak nikdy. Obdrží formu z jazyka a v jazyce, jenž je kadlubem veškerého možného vyjádření; nelze se od něj oprostit a nelze jej transcendovat. Tento jazyk je uspořádán ve svém souhrnu a tedy jako určitá totalita. Jinak řečeno, je organizován jako soustava odlišných a odlišujících „znaků“, které lze dále rozložit na nižší jednotky anebo seskupit v jednotky složené. Tato obrovská struktura, uzavírající struktury menší na mnoha úrovních, dává svou formu obsahu myšlenky. Aby se tento obsah stal přenosným, musí být distribuován mezi morfémy jistých tříd, figurující v jistém řádu atd. Sručně řečeno, tento obsah musí projít jazykem a vytvarovat se v něm. Jinak se myšlenka redukuje ne-li na naprosté nic, pak každopádně na cosi tak mlhavého a tak nerozlišeného, že nemáme žádný prostředek, jak je pochopit jakožto „obsah“ odlišný od formy, kterou mu udílí jazyk. Lingvistická forma tedy není pouze podmínkou přenosu, nýbrž podmínkou uskutečnění myšlenky. Myšlenku uchopujeme pouze jako již uzpůsobenou jazykovými formami. Za touto hranicí se nachází jen temné chtění, podněty uvolňující se v gestech, mimika. To znamená, že otázka poznání, zda by myšlení mohlo probíhat bez jazyka anebo jej odmítnout jako překážku, se zdá být – alespoň pokud střízlivě probereme současná data – beze smyslu.

Zatím tu máme pouhý faktický vztah. Postavíme-li tyto

dva termíny – myšlení a jazyk – jako sdružené a navzájem nutné, nijak tím nenaznačujeme, jak jsou sdruženy a proč soudíme, že jeden je pro druhý nepostradatelný. Mezi myšlenkou, která se může materializovat výlučně v jazyce, a jazykem, jehož jedinou funkcí je „znamenat“, bychom rádi ustavili určitý specifický vztah, neboť je zřejmé, že dané termíny nejsou symetrické. Hovoříme-li o obsahujícím a obsahu, je to zjednodušení. Obraz by nám neměl vadit. V přísném smyslu myšlenka není žádná hmota, pro niž by jazyk připravoval formu, neboť v žádném okamžiku si toto „obsahující“ nelze představit prázdné, zbavené „obsahu“, ani tento „obsah“ jako nezávislý na tom, co jej „obsahuje“.

Otázka tedy nakonec zní takto: I když připustíme, že myšlenku nelze uchopit než jako zformovanou a uskutečněnou v jazyce, máme nějaký prostředek, jak na myšlence rozpoznat rysy, které jí jsou vlastní a které jazykovému vyjádření za nic nevděčí? Jazyk můžeme popisovat sám o sobě. Bylo by třeba sledovat právě tak přímo i myšlení. Kdyby bylo myšlení možné vymezit rysy, které mu náležejí výlučně, viděli bychom zároveň, jak se myšlenka přizpůsobuje jazyku a jak vyhlížejí jejich vztahy.

Zdá se užitečné k problému přistoupit přes „kategorie“, které se jeví jako cosi zprostředkujícího. Ukazují odlišný aspekt podle toho, zda jde o kategorie myšlení, či kategorie jazyka. Sám tento nesoulad by nám mohl objasnit jejich vzájemnou povahu. Bezprostředně například nahlédíme, že myšlení může své kategorie stanovovat svobodně a zavádět nové, zatímco lingvistické kategorie jakožto atributy systému, který každý mluvčí přijímá a podržuje, nejsou svévolně pozměnitelné; dále vidíme rozdíl v tom, že myšlení může vznášet nárok na stanovení kategorií univerzálních, avšak lingvistické kategorie jsou vždy kategoriemi jednoho konkrétního jazyka. Při prvním pohledu se

tím potvrzuje nadřazená a nezávislá pozice myšlení ve vztahu k jazyku.

Po řadě autorů, kteří se těchto otázek dotkli, se ovšem nemůžeme zastavit u problému postaveného takto obecně. Musíme vstoupit do konkrétní historické situace, prozkoumat kategorie jednoho určitého myšlení a jednoho určitého jazyka. Pouze za této podmínky se vyhneme zaujímání svévolných stanovisek a spekulativních řešení. Naštěstí máme k dispozici data, která jsou takřka připravena pro naši zkoušku, data rozpracovaná, předložená objektivním způsobem a včleněná do známého rámce: jsou to Aristotelovy kategorie. Budiž nám dovoleno zvážit tyto kategorie bez zvláštního filosofického aparátu, jednoduše jako soupis vlastností, které jeden řecký myslitel pokládal za přisouditelné předmětu, a následně jako seznam apriorních pojmů, které podle něj pořádají zkušenost. Pro náš účel jde o dokument velké ceny.

Připomeňme si tedy základní text udávající nejúplnější seznam těchto vlastností v jejich souhrnu (*Kategorie*, kap. 4).¹

Každé vyjádření, které nevstupuje do žádného spojení, označuje *podstatu*; anebo *koliké*; anebo *jaké*; anebo ve vztahu k čemu; anebo *kde*; anebo *kdy*; anebo *být v poloze*; anebo *být ve stavu*; anebo *činit*; anebo *zakoušet*. „Podstata“ je například obecně „člověk; kůň“; – „koliké“, například „dvouloketné; tříloketné“; – „jaké“, například „bílé; vzdělané“; – „ve vztahu k čemu“, například „dvojnásobné; poloviční; větší“; – „kde“, například „v Lykeiu; na náměstí“; – „kdy“, například „včera“;

vloni“; – „být v poloze“, například „lehl si; sedl si“; – „být ve stavu“, například „je obutý; je vyzbrojen“; – „činit“, například „řeže; pálí“; – „zakoušet“, například „je řezán; je pálen“.

Aristotelés tedy předkládá úplný soubor predikátů, které lze tvrdit o jsoucím, a hodlá vymežit logický status každého z nich. Zdá se nám však – a pokusíme se to ukázat –, že tato rozlišení jsou zároveň kategoriemi jazyka, a že Aristotelés jakoby provádí úvahu na absolutní způsob, ale ve skutečnosti jednoduše nachází jisté základní kategorie jazyka, ve kterém myslí. Zaměříme-li alespoň pozornost na vyhlášení kategorií a na příklady, které je dokládají, pak se tento výklad, doposud podle všeho nepředložený, bez dlouhých komentářů potvrzuje. Projděme postupně všech deset termínů.

Zda *úsiá* přeložíme „substance“ či „esence“, „podstata“ či „bytnost“, tu nehraje velkou roli. Je to kategorie podávající na otázku „co?“ odpověď „člověk“ či „kůň“, tedy případy jazykové třídy jmen, označujících objekty, ať už to jsou pojmy či jednotliviny. K termínu *úsiá* se vrátíme o něco níže, abychom tento predikát označili.

Následující dva termíny, *poson* a *poion*, tvoří pár. Odkazují k „být-koliký“, čímž vzniká abstraktum *posotés*, „kolik-ost“ („kvantita“), a k „být-jaký“, čímž vzniká abstraktum *poiotés*, „jak-ost“ („kvalita“). První termín neodkazuje k „počtu“ v užším smyslu (ten je pouze jednou z variant *poson*), nýbrž obecněji ke všemu, co podléhá měření; Aristotelova teorie tak rozlišuje mezi „kvantitami“ přetržitými, jako je počet a jazyk, a kvantitami spojitými, jako jsou směry, čas či místo. Kategorie *poion* zahrnuje „kvalitu“, aniž by se hovořilo o poddruzích. Pokud jde o tři následné pojmy, *pros ti*, *pú* a *pote*, jednoznačně odkazují ke „vztahu“, k „místu“ a k „času“.

¹ Nemělo by smysl uvádět text v originále, neboť všechny řecké termíny zmiňujeme níže. Pasáž jsme přeložili doslova, abychom před podrobným rozбором dali pocítit obecný tón.

Zastavme se pozorněji u těchto šesti kategorií, jejich povahy a jejich seskupení. Jeví se nám, že tyto predikáty neodpovídají žádným přísudkům odhaleným ve věcech, nýbrž určité klasifikaci vystupující ze samotného jazyka. Pojem *úsiá* naznačuje třídu podstatných jmen. Společně uváděným *poson* a *poion* odpovídá ne pouze třída přídavných jmen obecně, nýbrž konkrétněji dva typy adjektiv, které řečtina těsně spojuje. Již od prvních textů a před nástupem filosofické reflexe platí, že řečtina spojovala či kontrastovala dvojici adjektiv *posoi* a *poioi* s jejich příbuznými formami *hosos*, *hoios* a *tosos*, *toios*.² Tyto způsoby odvození byly v řečtině hluboce zakořeněny, obě vycházejí ze zájmenných struktur a druhá vývojová řada byla produktivní: vedle *hoios*, *poios*, *toios* máme též *alloios*, *homoios*. Základem těchto dvou nutných predikátů je očividně systém jazykových forem. Přejdeme-li k *pros ti*, pak za „vztahem“ se nachází další základní vlastnost řeckých adjektiv, možnost komparativu (jakým je ostatně podaný příklad *meizon*), což je forma co do funkce „relativní“, vztažná. Dva další příklady, *diplasion*, *hémisy*, vyznačují „vztah“ odlišným způsobem: tak jako u výrazu *meizon* naznačuje „vztah“ jeho *forma*, u „dvojitého“ a „polovičního“ je z definice vztažný jejich *pojmem*. Pokud jde o *pú*, „kde“ a *pote*, „kdy“, odkazují ke třídám prostorových a časových určení, a i zde jsou pojmy utvářeny podle povahy těchto určení v řečtině: nejen že *pú* a *pote* se druží symetrií jejich formace odrážené v *hú hote*, *tú tote*, avšak tvoří též součást jisté třídy, která zahrnuje i další příslovce (typu *echthes*, *perysin*) či vyjádření v pádu využívající formy lokativu (tedy *en Lykeió*, *en agorá*). Není tedy bez příčiny, že výčet a uskupení kategorií vypadá tak, jak

² Pomíjíme tu rozdíly v přízvuku mezi vztažnou a tázací řadou. Zde jde o podružný fakt.

padá. Všechny šest prvních odkazuje na *jmenné* formy. Svou jednotu nacházejí ve svébytnosti řecké morfologie.

Podle téže úvahy tvoří skupinu i další čtyři pojmy: všechny jsou kategoriemi *slovesnými*. Jsou pro nás o to zajímavější, že povaha dvou z nich nebyla podle všeho doposud správně nahlédnuta.

Poslední dvě jsou bezprostředně jasné: *poiein*, „činit“ s příklady *temnei*, *kaiei*, „řeže, pálí“ a *paschein*, „zakoušet“ s *temnetai*, *kaietai*, „je řezán, je pálen“ zjevují kategorie činného a trpného rodu, a tentokrát jsou samy příklady vybrány tak, aby podtrhly *jazykový* protiklad: tím, co vychází na povrch v polárních pojmech *poiein* a *paschein*, je tento morfologický protiklad dvou „rodů“, ustálený ve velkém počtu řeckých sloves.

Jak tomu však je s prvním párem kategorií, *keisthai* a *echein*? Ustálený tu není ani překlad: někteří berou *echein* jako „mít“. Jaký význam by ovšem mohla mít kategorie typu „polohy“ (*keisthai*)? Je to snad predikát stejného stupně obecnosti jako „činný“ a „trpný“? Je téže povahy? A co říci o *echein* s příklady „je obutý; je vyzbrojen“? Aristotelští vykladači se podle všeho domnívají, že tyto dvě kategorie jsou podružné; řecký filosof je formuluje pouze proto, aby vyčerpal veškeré predikace přísouditelné člověku. Podle Gomperze „si Aristotelés před sebou představuje stojícího člověka, například v Lykeiu, a prochází postupně otázky a odpovědi, které by bylo možno ve vztahu k němu učinit. Všechny predikáty, které lze s tímto podmětem spojit, spadají pod ten či onen z deseti hlavních, od klíčové otázky: Co je to za předmět, který tu vnímám?, až po otázky podřízené, vztažené k pouhému vnějšmu vzhledu, jako je: Co má na sobě, pokud jde o obuv či zbroj? ... Výčet je pojat tak, aby obsáhl maximum predi-

kátů, které lze připsat věci či jsoucnu...⁴³ Takto zní, nako-
lik můžeme soudit, obecně mínění učenců. Pokud jim uvě-
říme, pak filosof velmi špatně rozlišoval mezi důležitým
a dodatečným, ba dokonce těmto dvěma pojmy pokláda-
ným za podružné dal přednost před rozdílem činnosti
a trpnosti.

Těž zde se nám jeví, že v základě pojetí je jazyk. Vez-
měme nejdříve *keisthai*. Čemu by mohla odpovídat logic-
ká kategorie *keisthai*? Odpověď nalezneme v uvedených
příkladech: *anakeitai*, „lehl si“; *kathétai*, „sedl si“. Jde
o dva příklady mediálních sloves. Z hlediska jazyka jde
o zásadní pojem. Navzdory zdání, k němuž bychom se
klonili, je médium důležitější než trpný rod, který se tvoří
z něj. V soustavě starořeckého slovesa, jak se udržel ještě
do klasického období, spočívá zásadní rozdíl mezi činným
rodem a médiem.⁴ Řecký myslitel mohl z dobrých důvodů
absolutně stavět predikát, jenž se vyjadřoval určitou spe-
cifickou třídou sloves, slovesy tvořícími pouze médium
(*media tantum*), a jenž mezi jiným označoval „polohu“,
„postoj“. Médium nebylo redukovatelné na rod činný ani
trpný a označovalo modus bytí stejně charakteristický jako
druhé dva.

Nejinak tomu je s predikátem *echein*. Nesmíme jej brát
v obvyklém smyslu *echein*, „mít“, jako „vlastnictví“ hmot-
ného majetku. To, co je na této kategorii zvláštního a při
prvním pohledu rušivého, osvětlí příklady: *hypodedetai*,
„je obutý“, *hóplistai*, „je ozbrojen“, a Aristotelés na nich
trvá, když se v deváté kapitole pojednání k tématu vrací;

³ Spolu s dalšími pravděpodobnými názory, jež schvaluje H. P. Cooke, uvedeno v předmluvě k jeho vydání *Kategoríí* (Loeb Classical Library).

⁴ K této otázce viz můj článek v *Journal du psychologie* 1950, str. 121nn., v tomto svazku str. 168n.

u *echein* tu využívá těchže příkladů, tentokrát v infinitivu:
to hypodedesthai, *to hóplisthai*. Klíč k interpretaci najde-
me v povaze těchto slovesných tvarů: *hypodedetai* a *hó-
plistai* jsou perfekta. Přesně řečeno jde dokonce o perfek-
ta média. Avšak rys mediality je již uchopen, jak jsme
viděli, pomocí *keisthai*, jehož dvě dokladová slovesa *ana-
keitai* a *kathétai*, poznamenejme na okraj, perfektem ne-
tvoří. V predikátu *echein* a ve dvou tvarech zvolených za
příklady se má vykázat kategorie perfekta. Smysl *echein*
je zároveň „mít“ a – v absolutním užití – „být v určitém
stavu“: tím dokonale ladí s diatezí perfekta. Aniž bychom
zacházeli do komentáře, jenž by se snadno rozrostl, pouze
s cílem zvážit, jak by bylo možno navrátit hodnotu perfek-
ta do překladu uvedených tvarů, musíme do nich včlenit
pojem „mít“; získáme tak *hypodedetai*, „má na nohách
obuv“, *hóplistai*, „má na sobě zbroj“. Poznamenejme ješ-
tě, že tyto dvě kategorie tak, jak je chápeme, po sobě ve
výčtu následují a zjevně tvoří pár, stejně jako následující
poiein a *paschein*. Řecké perfektem a médiem spájí roz-
ličné formální i funkční vztahy, které jsou dědictvím indo-
evropštiny a utvořily složitý systém: například tvar *gego-
na*, perfektem aktiva, se druzí s přítomným časem média
gignomai. Tyto vztahy kladly značné překážky před řecké
gramatiky ze stoické školy: tu definovali perfektem jako
svébytný čas, *parakeimenos* či *teleios*; tu jej zas řadili
k médiu, do třídy zvané *mesotés*, střední mezi aktivem
a pasivem. Každopádně je jisté, že perfektem nezapadá do
řeckého systému slovesných časů, zůstává stranou a ozna-
čuje případ od případu buď temporální modus, anebo způ-
sob bytí podmětu. Když vezmeme v potaz množství poj-
mů, které lze v řečtině vyjádřit pouze tvarem perfekta,
pochopíme, proč z nich Aristotelés vytvořil specifický mo-
dus bytí, stav (*habitus*) podmětu.

Soupis deseti kategorií lze nyní přepsat v jazykovém

rámci. Každá je udána svým označením a následným ekvivalentem: *úsiá* („podstata“), podstatné jméno; *poson, poion* („jaký; v jakém počtu“), přídavná jména odvozená ze zájmen typu latinského *qualis* a *quantus*; *pros ti* („ve vztahu k čemu“), přídavné jméno v komparativu; *pú* („kde“), *pote* („kdy“), příslovce místa a času; *keisthai* („být disponován“), médium; *echein* („být ve stavu“), perfektum; *poiein* („konat“), činný rod; *paschein* („zakoušet“), trpný rod.

Při rozpracování této tabulky „kategorií“ Aristotelés (jak jsme již řekli) zamýšlel přehlédnout všechny predikáty, jež mohou vstoupit do výroku, a to za podmínky, že každý termín označuje izolovaný stav, není včleněn do *symploké*, do syntaktického spojení. Nevědomky si vzal za kritérium empirickou nutnost svébytného *vyjádření* pro každý z predikátů. Byl tak nechtěně přiveden ke znovunálezení rozdílů, které mezi hlavními skupinami slovních tvarů manifestuje sám jazyk, ježto tyto tvary a tyto třídy mají svůj význam právě díky svým odlišnostem. Měl za to, že vymezuje vlastnosti objektu, ve skutečnosti však předkládá výlučně jazykové entity: pouze jazyk díky svým vlastním kategoriím umožňuje tyto entity poznat a určit.

Ziskáváme tedy odpověď na otázku položenou zpočátku, která nás přivedla k této analýze. Tázali jsme se, jakého druhu jsou vztahy mezi kategoriemi myšlení a kategoriemi jazyka. Jakkoli vysoce jsou Aristotelovy kategorie ceněny pro myšlení, ukazuje se, že vznikly přesazením kategorií jazyka. Vymezení a uspořádání toho, co lze myslit, vychází z toho, co lze říci. Jazyk poskytuje základní konfiguraci vlastností, které duch na věcech poznává. Tato tabulka predikátů nám tedy vydává počet především ze struktury tříd jednoho konkrétního jazyka.

Odtud plyne, že to, co nám Aristotelés předkládá jako tabulku obecných a stálých podmínek, je pouhá pojmová

projekce stavu, jenž je lingvisticky dán. Lze pouze doplnit následující poznámku. Za hranicí aristotelských termínů, mimo tuto kategorizaci se uplatňuje pojem „být“, jenž zahrnuje vše. Samo „být“ není predikátem, je však podmínkou všech predikátů. Všechny varianty „určitého bytí“, „stavu“, všechna možná hlediska časová atd. závisejí na pojmu „být“. I zde je však pojem odrazem velmi specifického jazykového rysu. Řečtina nejen vlastní sloveso „být“ (což ani v nejmenším není u jazyka nutné), ale navíc jej využívá zcela jedinečným způsobem. Pověřila je logickou funkcí kopuly (již sám Aristotelés poznamenal, že tato funkce slovesa ve vlastním smyslu nic neznamená a vytváří výlučně *synthesis*), díky čemuž získalo mnohem větší rozsah než kterékoli jiné. Mezi jiným se může pomoci člena stát jmenným pojmem, chápaným jako věc; poskytuje prostor pro varianty, například pro přítomné příčestí, jež se samo substantivizovalo a vystupuje v různých jmenných rodech (*to on; hoi ontes; ta onta*); může samo sloužit jako predikát, jak tomu je ve spojení *to ti én einaí* označující pojmovou bytnost určité věci, nemluvě o ohromující rozličnosti jednotlivých predikátů, s nimiž se může vázat a vytvářet formy v pádu a předložky... Inventarizace těchto hojných užití tím není ukončena, avšak očividně se jedná o fakta jazyka, syntaxe, odvozování. To podtrhneme, neboť výlučně v takto charakterizované situaci jazyka se mohla zrodit a rozvinout celá řecká metafyzika „bytí“, ať vezmeme skvostné obrazy Parmenidovy básně či dialektiku *Sofisty*. Jazyk zjevně neurčil směr metafyzické definice bytí – každý řecký myslitel má svou –, avšak umožnil učinit z „bytí“ objektivovatelný pojem, jež si mohla filosofická reflexe upozornit, analyzovat a postavit způsobem, který s žádným jiným pojmem nelze srovnat.

Jelikož se tu v první řadě jedná o jazykový fakt, pochopíme vše lépe, zvážíme-li situaci téhož pojmu v jiné řeči.

V protikladu k řečtině je výhodné zvolit jazyk naprosto odlišný, neboť jazykové typy se nejvíce odlišují právě vnitřním uspořádáním těchto kategorií. Upřesněme jen, že předmětem našeho srovnání tu jsou fakta jazykového vyjádření, nikoli konceptuální vývoj.

Ke srovnání jsme vybrali jazyk ewe, jímž se hovoří v Togu a v němž je pojem „být“ (či to, co tak nazýváme) rozdělen mezi několik sloves.⁵

Je tu tedy především sloveso *nyé*, o němž bychom řekli, že vyznačuje totožnost podmětu s přísudkem; vyjadřuje „být kdo, být co“. Kuriózní je, že *nyé* se chová jako tranzitivní sloveso a to, co je pro nás predikát identity, tak stojí jako doplněk v akuzativu.

Druhé sloveso je *le*, vyjadřující „existenci“ ve vlastním smyslu: *Mawu le*, „Bůh jest“. Má však též uplatnění predikativní; *le* vystupuje u predikátů situace, umístění, „bytí“ v místě, ve stavu, v čase, v kvalitě: *e-le nyuie*, „je mu dobře“; *e-le a fi*, „je tu“; *e-le ho me*, „je doma“. Veškerá prostorová a časová určení se tedy vyjadřují pomocí *le*. Ve všech těchto uplatněních pak *le* vystupuje výlučně v jediném čase, v aoristu, který plní funkce vyprávěcího času v minulosti a také přítomného perfekta. Pokud má být predikativní spojení zahrnující *le* převedeno do jiného času, například do futuru či do modality obvyklosti, je *le* nahrazeno tranzitivním slovesem *no*, „spočívat, ležet“; jinými slovy, v závislosti na použitém čase tu máme pro týž pojem dvě odlišná slovesa, intransitivní *le* a tranzitivní *no*.

Sloveso *wo*, „utvořit, dosáhnout, zapříčinit“ s určitými látkovými jmény stojí svým způsobem naroveň našemu „být“ ve spojení s adjektivem látky: spojením *wo s ke*,

⁵ Faktické detaily viz D. Westermann, *Grammatik der Ewe-Sprache*, § 110–111; *Wörterbuch der Ewe-Sprache*, sv. I, str. 321, 384.

„zemina“, vzniká *wo ke*, „být zemitý“; se *tsi*, „voda“, *wo tsi*, „být vlhký“; se *kpe*, „kámen“, *wo kpe*, „být kamenný“. To, co my pojímáme jako „bytí“ určité povahy, je v jazyku ewe „činnost“, na způsob našeho „dělá se vítr“.

Pokud predikát označuje funkci, hodnost, používá se sloveso *du*, tedy *du fia*, „být králem“.

Konečně pak jisté predikáty hmotného určení, stavu, se vyjadřují pomocí *di*, například *di ku*, „být hladov“, *di fo*, „být dlužníkem“.

V praxi tedy funkcím našeho slovesa „být“ odpovídá pět odlišných sloves. Nejde o rozdělení téže sémantické oblasti na pět kusů, nýbrž o distribuci, která souvisí s odlišným uspořádáním, zacházejícím až do sousedících podmětů. Pro nás jsou například pojmy „být“ a „mít“ právě tak odlišné jako termíny, jimiž se označují. V jazyce ewe vytváří *le*, uvedené sloveso existence, ve spojení s *asi*, „v ruce“, vazbu *le asi*, doslova „být v ruce“, což je nejobvyklejší ekvivalent našeho „mít“: *ga le asi-nye* (doslova „peníze jsou v mé ruce“), „mám peníze“.

Tento popis stavu věci v ewe je do jisté míry umělý. Je proveden z hlediska našeho jazyka, nikoli – jak by bylo vhodné – ve strukturách samotného ewe. Vyjdeme-li z morfologie či syntaxe jazyka ewe, uvedených pět sloves si není ničím blízkých. Teprve ve vztahu k našim vlastním jazykovým útvarům u nich nacházíme společný rys. Avšak právě v tom je výhoda tohoto „egocentrického“ srovnání: získáváme díky němu jasno o sobě samých. Ukazuje nám, že tato funkční rozličnost slovesa „být“ v řečtině je specifická skutečnost indoevropských jazyků, v žádném případě nejde o obecný stav či nutnou podmínku. Zajisté, řečtí myslitelé zas ze své strany působili na jazyk, obohatili významy, vytvořili neologismy. Abstraktní substantivum odvozené z *einai* je bezpochyby plodem filosofické reflexe o „bytí“ a můžeme sledovat jeho historický vývoj: nej-

dříve jako *essia* v dórském pythagorejství a u Platóna, později jako *úsiá*, která se prosadila. Zde chceme ukázat jen tolik, že lingvistická struktura řečtiny predisponovala pojem „být“ k filosofickému poslání. Naproti tomu jazyk ewe nám nabízí pouze úzký pojem, partikularizované funkce. Nedokázali bychom říci, jaké místo zaujímá „být“ v metafyzice vyjadřované v ewe, avšak artikulace tohoto pojmu musí být a priori odlišná.

Spočívá v povaze jazyka, že vybízí ke dvěma protikladným iluzím. Jakožto připodobnitelný, sestávající vždy z omezeného počtu prvků, působí jazyk dojmem, že není než jedním z možných tlumočnicků myšlení, které je svobodné, nezávislé, individuální a využívá jazyka jako nástroje. Pokud se ovšem skutečně pokusíme nalézt specifické formace myšlení, získáme opět jen kategorie jazyka. Druhá iluze je opačná. Skutečnost, že jazyk je uspořádané seskupení, vyjevující určitý plán, vybízí hledat ve formální soustavě jazyka zárodek „logiky“, jež by byla inherentní duchu, a tedy vnější a předchůdná k jazyku. Takto ovšem sestavíme leda triviality anebo tautologie.

Bezpochyby není náhodou, že moderní epistemologie se nepokouší sestavit tabulku kategorií. Plodnější je chápat ducha jako moc než jako mez, jako dynamiku než jako strukturu. Je faktem, že myšlení podrobené vědeckým metodickým nárokům obecně přijme tatáž vymezení, ať již se zkušenost rozhodne popsat v jakémkoli jazyce. V tomto smyslu získává nezávislost nikoli na jazyku, nýbrž na konkrétních jazykových strukturách. Čínské myšlení dokáže vytvořit tak specifické kategorie, jako je *tao*, *jin* a *jang*, právě tak dobře si však dokáže osvojit pojmy materialistické dialektiky či kvantové mechaniky, aniž by mu v tom struktura čínštiny bránila. Žádný typ jazyka nemůže o sobě a ze sebe favorizovat výkony ducha ani jim zamezovat. Rozkvět myšlení souvisí mnohem těsněji s lidskými

schopnostmi, s obecnými kulturními podmínkami a se společenským řádem než s konkrétními rysy jazyka. Nicméně možnost myšlení je uložena ve schopnosti jazykového vyjádření, neboť jazyk je formovaná struktura označování a myšlení je způsob existence jazykových znaků.

Přeložil Martin Pokorný